

Den funktionsvarierade skådespelaren

“you are already a professional in being exposed”

LINNEA SUNDBLOM

Bild från föreställningen Body Talks på Teaterhögskolan 2022
foto Roosa Oksaharju

SAMMANDRAG	DATUM: 27/3 2023
FORFATTARE Linnea Sundblom	UTBILDNINGS- ELLER MAGISTERPROGRAM Det svenskspråkiga magisterprogrammet i skådespelarkonst
DEN SKRIFTLIGA DELENS/AVHANDLINGENS TITEL Den funktionsvarierade skådespelaren - you are already a professional in being exposed	DET SKRIFTLIGA ARBETETS SIDANTAL (INKLUSIVE BILAGOR) 28 s
DET KONSTNÄRLIGA/ KONSTNÄRLIGT-PEDAGOGISKA ARBETETS TITEL <i>Body Talks</i> (av Linnea Sundblom, premiär 1/12 2022, på Teaterhögskolan i Helsingfors). Fyll i också en separat beskrivningsinformationsblankett (dvd-pärm). Den konstnärliga delen är en produktion av Teaterhögskolan ☒ Den konstnärliga delen är inte en produktion av Teaterhögskolan (avtal om upphovsrättigheterna har gjorts) ☐ Det finns ingen inspelning av den konstnärliga delen ☐	
<p>Den här uppsatsen handlar om funktionsnedsättning och performativitet, med utgångspunkt från mitt konstnärliga slutarbete <i>Body Talks</i>, en föreställning som handlar om att vara ett barn och att växa upp med en funktionsvariation. I kapitel 4 beskriver jag idén till <i>Body Talks</i>, mottagande och efterspel.</p> <p>Temat i uppsatsen är för mig personligt eftersom jag fick halvsidesförlamning när jag var tio dagar gammal och har länge varit sökande i min identitet som funktionsvarierad och skådespelare. Den är uppsatsen också därför ett försök att förstå mig själv som en funktionsvarierad skådespelare. Förutom egna erfarenheter använder jag litteratur skriven av funktionshinderforskare och -aktivister samt två informanter. Varje avsnitt och nästan varje kapitel har en egen reflektionsdel där jag delar med mig av tankar som har kommit upp under skrivprocessen.</p> <p>Jag undersöker också hur synen på den funktionsvarierade skådespelaren har varit och kan konstatera att det genom tiderna har varit svårt för funktionsvarierade skådespelare att bli insläppta i film- och teaterbranschen. Men samtidigt börjar en förändring ske på fältet vilket börjar synas i både film och på teaterscenen. Jag tittar på porträtteringen av den fiktiva funktionsvarierade karaktären och kan också där konstatera en starkt negativ porträttering som bygger på stereotyper och jag frågar mig om det överhuvudtaget är möjligt att bryta den negativa bilden.</p> <p>Jag diskuterar hur det känns i vardagen att som funktionsnedsatt ständigt vara i blickfånget, bli en sorts ofrivillig "performer" och undersöker likheter och skillnader med skådespelaryrket som kräver att du står inför allas blickar. I uppsatsen pratar jag också om att det finns antaganden från de med normkropp att funktionsnedsättning är något i behov av korrigering men tack vare skådespelarkonsten och konsten finns det möjlighet att bryta den negativa bilden av den funktionsnedsatta kroppen.</p>	
ÄMNESORD funktionsnedsättning, funktionshinder, funkis, funktionsvariation, den funktionsvarierade skådespelaren, performativitet, funktionshinderforskning, funktionshinderaktivist, blickar, val, performer, representerad, negativ stereotyp, kroppar, normer, korrigering, framtidens skådespelare	

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<i>1 Inledning</i>	4
1.1 Introduktion	4
1.2 Metod och innehåll	6
1.3 Begrepp och definitioner: funktionsnedsättning, funktionshinder, funktionsvariation, handikapp eller "funkis"?	7
Reflektion	8
2. You are already a professional in being exposed	10
2.1 Den frivillige och ofrivillige "performern"	10
Reflektion	13
3. Att porträttera och att bli porträtterad	15
3.1 Den fiktiva funktionsnedsatta karaktären	15
3.2 Att se sig själv representerad	16
Reflektion	17
4. Body Talks	19
4.1 Från idé till föreställning	19
4.2 Föreställningens uppbyggnad	21
4.3 Mottagande och efterspel	22
5. Slutord	23
<i>Källhänvisningar</i>	25
Bilagor	27

1 INLEDNING

1.1 Introduktion

Jag är snart färdigutbildad skådespelare från Teaterhögskolan i Helsingfors och det svenskspråkiga magisterprogrammet i skådespelarkonst. I den här uppsatsen som kretsar kring funktionsnedsättning och performativitet undersöker jag hur det är att vara en skådespelare med en funktionsvariation. Ämnet är för mig personligt eftersom jag själv har hemiplegi (halvsidesförlamning) en form av cerebral pares¹ som jag fick vid 2,5 månader, troligen på grund av en herpesinfektion. Detta enligt mina journaler från 5.10.1993:

En 2,5 månader gammal flicka som vid två veckors ålder insjuknade i meningo-ence-phalitis, hade upprepade vänstersidiga krampanfall och fick i tolv dagar zovirax kur i.v., samt feno-barbital och hydantoin mediciner som kunde avslutas inom tio dagar. Barnet kom in för kontrollundersökningar. Vid ankomsten en pigg flicka som som tar en god ögonkontakt och ler med blicken vackert. Muskeltonus normal, aktiva rörelser, en aning mindre på vänster sida, men reflexerna och muskeltonus symmetriska. Fontanelen vanlig.

Journalen ovan är inte bara ett läkarutlåtande som gjordes för 30 år sedan. Den utgör också den första journaldelen som läses upp som voiceover (röstinspelning) i mitt konstnärliga slutarbete *Body Talks* från Teaterhögskolan i Helsingfors 2022.

Hur och vad som skapade *Body Talks* kan man läsa mer om i kapitel 4 men kort sagt är *Body Talks* en berättelse om att vara ett barn och att växa upp med en funktionsvariation. Föreställningen utgår från egna journaler och dagboksanteckningar. Journal-och dagbokstexterna som används i föreställningen är något omskrivna, förutom journalen här ovan som är i original.

¹ cerebral pares (CP) är en rörelsenedsättning som drabbar barn innan de fyllt 2 år orsakad av en skada på hjärnan (infektion eller hjärnblödning)

Man kan säga att *Body Talks* är utgångspunkten för hela den här uppsatsen. Samtidigt har temat funktionsnedsättning och performativitet stor betydelse för mig. Den här uppsatsen är alltså också ett försök att förstå mig själv som en funktionsvarierad skådespelare och se på vilka val jag har i vardagen och på scenen. Det är också just det som har varit svårast, att skriva om mina egna upplevelser.

Jag vet inte varför jag har så svårt att prata om mig som någon med en funktionsvariation för det är egentligen inget jag medvetet försökt undvika. Jag har heller aldrig blivit mobbad eller traumatiserad på något sätt, förutom min krokiga start i livet. Min mamma har dock alltid påpekat att hon tror att jag inte alltid varit medveten om min funktionsvariation, ett uttalande som gjort mig irriterad. Hur skulle jag inte vara medveten om den? Min funktionsvariation är ju det enda jag känner till. Men kanske det ändå ligger någon sanning i det. Så här beskriver jag mina tankar i programbladet för föreställningen:

Kära publik

Välkomna till mitt konstnärliga slutarbete: Body Talks, en berättelse med texter från mitt liv. En berättelse som handlar om att växa upp med en funktionsvariation, att vara ett barn och att försonas med sig själv.

Det var inte självklart för mig när jag började på Teaterhögskolan att mitt slutarbete skulle handla om min funktionsvariation. Jag har liksom tänkt att min kropp är vad den är, den har hängt med i 30 år och bara varit, varför skulle jag behöva exponera den mer än nödvändigt? Men efter att jag vid flera tillfällen träffat personer med liknande berättelser ville jag också berätta, för om de lyckades inspirerar mig så kanske jag kan inspirera någon annan.

Under min uppväxt har jag fått lära mig att min kropp inte är konstigare än någon annan och att jag inte har något att skämmas över. Den frustration jag känt mot kroppen har genom åren fokuserats på att jag inte kan utföra sporter lika bra som andra eller att jag inte kan gå på tå eller hälen och att min balans är dålig. Jag har dock aldrig identifierat mig som någon som är funktionsnedsatt. Den brittiska författaren och feministiska aktivisten June Eric-Udoire, som föddes med nystagmus eller ögondarr, ett tillstånd där

ögonen gör okontrollerade rörelser, är den jag hittills läst om som närmast sätter ord på mina egna känslor när hon beskriver att hon inte upplevde att hon hade rätt att kalla sig funktionsnedsatt när en ögonläkare frågade om hon inte hade övervägt att registrera sig som svagsynt (Wong, 2020 S 56).

1.2 Metod och innehåll

Innan jag började skriva på den här uppsatsen skickade jag ut frågor till skådespelare och scenkonstnärer som jag vet har någon typ av fysisk funktionsnedsättning, detta för att jag ville bredda perspektivet på uppsatsen. Förutom intervjuerna, som visade sig vara svåra att genomföra då bara två svarade, utgår jag från litteratur skriven av funktionshinderforskare och funktionshinderaktivister samt mina egna erfarenheter. I slutet av varje avsnitt och nästan alla kapitel finns en reflektionsdel med kommentarer och tankar jag fått under skrivandets gång.

I avsnitt 1.3 *Begrepp och definitioner - funktionsnedsättning, funktionshinder, funktionsvariation, handikapp eller funkis?* Berättar jag vad organisationen FDUV² säger om begreppen och hur det är bäst att använda dem. I reflektionsdelen berättar jag varför jag väljer att kalla mig för funktionsvarierad.

I kapitel 2 *You are already a professional in being exposed* diskuterar jag hur det är att leva med en funktionsvariation och att ofrivilligt vara i blickfånget och diskuterar skillnaden och likheten med skådespelaryrket som kräver att du står inför allas blickar.

I kapitel 3 *Den fiktiva funktionsnedsatta karaktären* undersöker jag hur porträtteringen av den funktionsnedsatta karaktären sett ut i populärkulturen samt synen på den funktionsnedsatta skådespelaren. Jag tittar också på tre olika stereotyper inom film och teater: den melodramatiska krymplingen, den lidande hjälten och den övernaturliga karaktären, i det här fallet en skurk, som inte nödvändigtvis är uttalat funktionsnedsatt men har tilldelats en kropp som tydligt är det. Jag frågar mig om det är möjligt att bryta den negativa stereotyperna.

² Intresseorganisationen för svenskspråkiga personer med intellektuell funktionsnedsättning i Finland.

I kapitel 4 *Body Talks* berättar jag om idén till föreställningen, mottagande och efterspel.

I slutordet beskriver jag hur jag känner mig stärkt i min tilltro till konsten och skådespelaryrket och att jag inte längre känner ett lika starkt tvivel mot min funktionsvariation. Jag berättar att mitt konstnärskap kan fungera som en kanal för diskussion och efterforskning och att skådespelariet ger mig möjlighet till att välja hur politisk jag vill vara.

1.3 Begrepp och definitioner: funktionsnedsättning, funktionshinder, funktionsvariation, handikapp eller "funkis"?

Ibland är det svårt att veta vilka begrepp som är "rätt" när man talar om personer med funktionsnedsättningar och det är viktigt att förstå att vi alla har olika behov när det kommer till hur vi vill definiera oss. För att underlätta begreppsanvändningen presenterar jag i detta avsnitt de vanligaste beskrivningar som finns på FDUV:s hemsida (Intresseorganisationen för svenskspråkiga personer med intellektuell funktionsnedsättning i Finland).

Observera att uppsatsen främst fokuserar på fysiska funktionsnedsättningar men eftersom begreppsanvändningen för intellektuella funktionsnedsättningar är så pass lik så kommer jag använda mig av samma begrepp i den här uppsatsen. Alla begrepp nedan är citerade från FDUV:s hemsida (FDUV, 2022).

"Funktionsnedsättning [är] en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. FDUV rekommenderar att man talar om personer eller människor med funktionsnedsättning, inte "funktionsnedsatta" eller "funktionshindrade"... Funktionsnedsättningen är bara en av personens egenskaper..."

" Funktionshinder är det som uppstår då samhället inte är anpassat till människors olika behov.. ...I sammansatta ord är "funktionshinder-" att föredra framom "handikapp-".

Skriv alltså hellre till exempel funktionshinderorganisation än handikapporganisation. Överlag ska ordet handikapp numera undvikas...”.

Begreppet “handikappad” lever dock fortfarande kvar i lagstiftningen.³

“ Det är vanligt att begreppet funktionsvariation används synonymt med funktionsnedsättning, men orden är egentligen inte synonymer, funktionsvariation handlar om att alla människor har olika sätt att fungera. Eftersom alla människor har funktionsvariationer så tillför benämningen ingen information i sig. Begreppet kan lika gärna användas för att benämna funktionsförhöjningar, exempelvis högkänslighet eller särskild begåvning. [Vi] rekommenderar media och andra att vara försiktiga med att använda ordet funktionsvariation, eftersom det riskerar förminska behoven hos personer med funktionsnedsättning”.

“Funkis är ett vardagligt sätt att beteckna personer med funktionsnedsättning. Det har börjat användas allt mer i synnerhet i Sverige. Det kan användas som personbetecknande substantiv (“jag är en funkis”) eller som adjektiv (“hon är funkis”)...”.

Reflektion

Jag har valt att kalla den här uppsatsen *Den funktionsvarierade skådespelaren* eftersom funktionsvarierad är det begrepp som passar mig bäst och för att den här uppsatsen handlar om mig. När jag beskriver andra eller talar allmänt om funktionsnedsättning har jag dock valt att följa FDUVS rekommendationer att inte använda funktionsvariation och funktionsnedsättning synonymt. Detta eftersom jag inte visste innan jag började skriva, hur laddat ordet funktionsvariation kunde vara. Personligen tycker jag bättre om funktionsvariation än funktionsnedsättning eftersom det sistnämnda låter negativt. Men återigen visar det på hur olika vi är och att vi måste förstå att en definition inte nödvändigtvis passar alla. Funktionsvariation är ett begrepp jag stött på under mina år i Sverige mellan åren 2015-2021 och då upplevde jag det nästan revolutionerande

³ Institutet för hälsa och välfärd i Finland (THL - terveyden ja hyvinvoinnin laitos, finsk förkortning)

eftersom det var första gången jag hörde ett ord som jag kunde känna igen mig i.
Funktionsnedsatt, funktionshindrad eller handikappad har jag aldrig upplevt mig som
eftersom jag alltid har klarat mig i vardagen utan större hinder.

2. YOU ARE ALREADY A PROFESSIONAL IN BEING EXPOSED

2.1 Den frivillige och ofrivillige "performern"

Under 2014 var jag på praktik i Tuscania (en liten by 100 km från Rom i området Lazio). Jag deltog bland annat i ett fyra månader långt dans-seminarium med olika dansare och pedagoger från Europa. Under ett kurstillfälle var det en danslärare som sa till mig; *you are already a professional in being exposed*. Jag minns den kommentaren än idag eftersom hans ord svarade på något jag hela tiden vetat om men inte reflekterat över. Sedan 2,5 månaders ålder har jag kontinuerligt blivit undersökt av doktorer och fysioterapeuter som tittat på min kropp och granskat varje steg. De har mätt mig och vägt mig och bett mig gå fram och tillbaka över rummet medan jag anstränger mig för få ner hälen i golvet.

Hemiplegin tydlig med asymmetriskt gångmönster och hälen stiger mera ju svårare saker hon gör, men kan då hon anstränger sig kontrollera ställningen relativt bra.

(Utdrag från min sex-års journal 1998, i manuset till *Body Talks* är åldern ändrad till sju år).

Jag upplever att detta ständiga granskande har påverkat mig så mycket att jag idag bär på en otrolig medvetenhet om minsta förändring i kroppen. Denna medvetenhet är ur en skådespelares perspektiv guld värd eftersom kroppen är mitt främsta verktyg och tack vare medvetenheten kan jag förändra och manipulera kroppen till min fördel. Det är på scenen jag känner mig som mest fri för det är där jag bestämmer hur, var och när publiken ska titta.

DuvTeaterns⁴ skådespelare Yvonne Heins i samtal med Svenska Teaterns skådespelare Mikael "Gusse" Andersson i pjäsen *I det stora landskapet*⁵, om dubbelheten i att ständigt bli granskad (Labbet, 2020, s 60).

⁴ DuvTeatern är en teater, grundad 1999 och verksam i Helsingfors, som består av scenkonstnärer med och utan intellektuell funktionsvariation.

⁵ Pjäsen är skriven av DuvTeaterns ensemble. Föreställningen var ett samarbete mellan DuvTeatern, Svenska Teatern, Resonaarigroup och Wegelius Kammarstråkar och spelades på Svenska Teatern 2019-2020.

...

GUSSE

[Nej.]

Yvonne, hur är de när du rör dig på stan? Hur blir du bemött?

YVONNE

Konstigt. Folk stirrar på mig. Det tycker jag inte om.

GUSSE

Hur vill du att folk bemöta dig?

YVONNE

På ett annorlunda sätt. På ett lite gladare sätt. Och så finns ju de där arma snorungarna.

GUSSE

Vad är det med dom?

YVONNE

Dom stirrar också. Kanske dom inte vet vad handikapp är.

GUSSE

Hur ska dom veta då?

YVONNE

Föräldrarna borde förklara åt dom, diskutera med dom.

GUSSE

Men hördu Yvonne. Du sa ju just att du inte tycker om att folk stirrar på dig, men nu sitter det ju flera hundra människor här och stirrar på oss? Hur känns det?

YVONNE

Det är okej. För vi är på jobb. Och nu borde vi fortsätta jobba.

GUSSE

Så varsågod och stirra på bara, men nu måste vi fortsätta jobba.

YVONNE

Nu går vi tillbaka till sagan.

...

Liksom Yvonne är jag som skådespelare på jobb när jag är på scenen och har därmed en makt över blickarna - något jag inte har i vardagen. Därför håller jag till viss del med Yvonne när hon säger “ folk stirrar, jag tycker inte om det”. För i privatlivet kan jag inte kontrollera blickarna på samma sätt. De gånger i vardagen när jag ofrivilligt känt folks blickar är när jag är fysiskt trött och snubblar över mina egna fötter, alternativt när skorna har formats efter foten och att jag går sämre än vanligt.

Funktionshinderforskarna David Mitchell och Sharon Snyder, här enligt Carrie Sandahl och Philip Auslander, förklarar hur funktionsnedsättning i de västerländska litterära, retoriska och visuella traditionerna, ofta ses som något malplacerat, något i behov av korrigerande (Sandahl och Auslander, 2005 s 2) och att det bland icke-funktionsnedsatta ofta finns en tro att funktionsnedsatta personer alltid vill bli “helade” (Wong, 2022 s 75).

Snyder och Mitchell fortsätter med tanken att funktionsnedsättning kanske istället skulle kunna ses som den mest radikala formen av uppträdande - eller som Snyder och Mitchell kallar det, “osynlig teater” - där de funktionsnedsatta personerna blir “performers” och de förbipasserande blir “publik”. Det Snyder och Mitchell kallar “osynlig teater” handlar alltså om när man som funktionsnedsatt rör sig i det offentliga rummet och folk stirrar, något som för många funktionsnedsatta personer är en del av vardagen (ibid).

Jag tolkar “osynlig teater” som frivilliga eller ofrivilliga val i vardagen men undrar vem som frivilligt har lust att ställa upp på att vara en “performer”. Åtminstone kan jag känna, de gånger när jag likt en clown snubblar över mina fötter, att jag snarare är en ofrivillig “performer”. Det kräver mycket ork och energi att ständigt “uppträda” och jag vet med mig själv att jag ibland önskar att jag kunde försvinna i mängden.

Den framlidne dramatikern och funktionshinderaktivisten John Belluso beskriver i boken *Bodies in Commotion* olika val för att orka “bära upp” sin funktionsnedsättning. Han menar att man kan välja mellan att göra en medveten handling av att visa upp sin funktionsnedsättning, “uppträda”, eller att undvika att göra det och då istället använda sig av en form av “passing” (en term ofta använd när svarta försöker passera som vit i vardagen). I det här fallet handlar det om att man som en person med

funktionsnedsättning försöker passera som någon med en normkropp. Belluso menar dock att denna strävan till "passing" också är en form av "skådespel" som ofta tas till i terapisisituationer eller på sjukhusbesök, "att spela normativt frisk", jämförbart med det jag gjorde när jag ansträngde mig att gå med hälen i golvet hos doktorn. Målet med dessa skådespel, omedvetna eller medvetna, menar Belluso är den funktionsnedsatta personens försök att bevisa att man är mer än en bara en kropp avsedd för uppvisning (Sandahl och Auslander, 2005, s3).

Medan Belluso och Snyder erbjuder val och möjligheter för den funktionsnedsatta personen i vardagen, erbjuder Petra Kuppers, funktionshinder -och kulturaktivist, rullstolsdansare och community performance artist, här enligt Auslander och Sandahl, en tredje form av valmöjlighet. Kuppers beskriver något som hon kallar hypervisibilitet contra osynlighet som medvetna möjligheter för den funktionsnedsatta scenkonstnären. (Auslander och Sandahl, 2005, s 4).

Min tolkning av Kuppers hypervisibilitet contra osynlighet är att det handlar om valmöjligheter för mig som funktionsnedsatt skådespelare; valet mellan att använda min funktionsnedsättning som ett verktyg i mitt konstnärskap för att skapa diskussion och utmana den normativa blicken liksom jag gör i Body Talks (hypersynlighet) eller valet att inte lyfta fram min funktionsnedsättning i det sceniska uttrycket (osynlighet).

Reflektion

Även om jag har en så pass mild funktionsvariation som gör det lättare för mig att "smälta in i omgivningen" än för någon som exempelvis är rullstolsburen, lämnas jag med en känsla av frustration när jag läser Belluso, Snyder och Mitchell. Förstå mig rätt, jag tycker det är intressant och viktigt att förstå vilka val någon med en funktionsnedsättning kan bli tvungen att göra. Men som en person *med* en funktionsvariation, hur liten den än må vara, känner jag: är det verkligen så få val jag har i vardagen? Endera måste jag leva med att spela "osynlig teater" varje dag eller så måste jag aktivt försöka agera som någon med en normkropp (passing). Kommer jag

aldrig kunna “kliva av scenen” ? Och betyder det här att min vardag måste bli en politisk aktion bara för att jag har en funktionsvariation?

Sandy Ho, samhällsorganisatör och funktionshinderaktivist menar att diskussionen om “söndriga” eller “ovärdiga kroppar” behöver skrivas om eftersom det inte finns några ovärdiga kroppar (Wong, 2020 s 115). Samtidigt är diskussionen om ovärdiga kroppar ur ett skådespelarperspektiv mycket intressant eftersom det är via konstnärskapet som jag har möjlighet att utmana åskådarens antaganden på hur en “värdig” kropp borde se ut. Kanske är det också just *tack vare* min funktionsnedsättning som jag kan hjälpa till att bryta den negativa bilden av den funktionsnedsatta kroppen bara genom att finnas och i förlängningen, via mitt konstnärskap, ändra på den “normativa blicken” och bilden av hur en kropp borde se ut (Auslander och Sandahl, 2005, s 141).

3. ATT PORTRÄTTERA OCH ATT BLI PORTRÄTTERAD

3.1 Den fiktiva funktionsnedsatta karaktären

I boken *Drama, Disability and Education* berättar Andy Kempe hur han efter ett samtal med en kollega bestämde att de skulle ge ett frågeformulär till en grupp studenter i åldrarna 11-19 år, med frågan i vilka sammanhang de kommit i kontakt med funktionsnedsatta karaktärer inom film, serier och litteratur. De 19 studenterna nämnde 34 filmer där *Forrest Gump*, *Twilight*, *Shutter Island* och *Rain Man* var de mest förekommande svaren. Han bestämde sig därefter att ge samma frågor till sina kollegor och svaren visade ingen större skillnad (Kempe, 2013, s 4-5).

Jag börjar fundera vilka representationer av funktionsnedsatta karaktärer jag själv har sett. När jag var liten älskade jag exempelvis Disneyfilmerna. Den första funktionsnedsatta karaktären i Disney som jag såg måste ha varit Quasimodo. Han var definitivt det Kempe beskriver som den melodramatiska krymplingen, vars funktionsnedsättning endast fungerar som ett verktyg för att väcka känslor exempelvis genom att nämna funktionsnedsättningen redan i filmens titel (original: *The Hunchback of Notre Dame*). Karaktärer med uttalade "strategiska" funktionsnedsättningar är enligt Kempe bland annat Kapten Krok, Kung Lear och Rickard III (Kempe, 2013, s 21).

En annan typ av återkommande "funkisporträtt" är, enligt Snyder och Mitchell, de som "lider för mänskligheten". Richard III återkommer som exempel men också några nya presenteras; Hemingways sårade krigsveteraner, Brontës galna kvinnor på vinden, Frankenstein och den antika guden Hephaestus för att nämna några. Sättet att porträttera funktionsnedsatta karaktärer som "förvrängda" kan enligt författarna hittas i de flesta kulturer.

Men med det sagt visar det också på att funktionsnedsatta fiktiva karaktärer till skillnad från andra minoriteter som svarta eller homosexuella spelat en betydande roll i kända litterära verk (Snyder och Mitchell, 2000 S 17-18).

3.2 Att se sig själv representerad

Tanken på att funktionsnedsatta karaktärer, trots den ofta negativa porträtteringen varit synliga i populärkulturen till skillnad från andra minoriteter, tycker jag är intressant. Men även om de på ett eller annat sätt fått existera kan jag inte påstå att det är många gånger jag sett någon som sett ut som mig eller gått som mig varken på teater eller film. Jag frågade mina informanter om de någonsin sett sig själva representerade på teaterscenen eller i film. Informant 2 (**I2**) som är döv beskriver hur hen det senaste åren har börjat se flera döva karaktärer i film och på TV och att hen uppskattar när karaktären spelas av en skådespelare som är döv på riktigt för att det blir mer äkta. **I2** Sätter fingret på en annan brännande fråga: vem kan spela vem? Jag själv har till exempel spelat en blind karaktär som kunde svenskt teckenspråk och en karaktär som var rullstolsburen i samma pjäs⁶. Vi fick dock guidning av representanter för nämnda funktionsnedsättningar, men det var ju fortfarande inte "på riktigt". Men ingår det inte i skådespelaryrket att porträttera andra människor?

Simon Floodgate, utbildningsledare för the Theatre Arts, Education and Deaf Studies BA (Hons) vid universitetet i Reading, pratar om empati som en viktig del i gestaltningen av en funktionsnedsatt karaktär. Empatin behövs för att publiken ska kunna känna samhörighet med karaktären. Han menar dock att åskådaren som själva har någon form av funktionsnedsättning ofta blir förnekad denna känsla av samhörighet då de så sällan får se karaktärer eller skådespelare som de kan känna igen sig i (Kempe, 2013 s 61).

Informant 1 (**I1**) beskriver i sin tur att hen inte har sett karaktärer som ser ut som hen men påpekar också att hen inte heller aktivt letat efter sådana karaktärer eftersom hen inte har känt något behov av att hitta dem. Jag känner igen mig i kommentaren från **I1** för jag tror att det var först när jag insåg att jag inte sett några skådespelare eller karaktärer som liknade mig som jag på riktigt började sakna dem. Floodgate skriver att det historiskt har varit väldigt svårt för funktionsnedsatta skådespelare att lyckas ta sig in i film- och teaterbranschen och att den funktionsnedsatta fiktiva karaktären antingen

⁶ Riv murarna - Sveriges tillgängligaste teater, var en del av arvsfondsprojekt funki4D mellan 2016-18 i regi av Linnéa Grimstedt spelad i Visby och Västerås samt Sverigeturné

inte blivit inskriven i manus överhuvudtaget eller så har de blivit inskrivna men fått stereotypa och negativa karaktärsdrag, likt de jag nämner tidigare i texten (Kempe, 2013 s 64).

Jag vill ännu omnämna en tredje typ av porträttering av en funktionsnedsatt karaktär, förutom Andy Kempes melodramatiska krympling eller Snyder och Mitchells sårade hjälte som lider för mänskligheten: den övernaturliga karaktären som inte nödvändigtvis är uttalat funktionsnedsatt men har tilldelats en kropp som tydligt är det. Jag tänker främst på porträttering av Roald Dahls häxor i filmen *Häxorna* från 2020 som baserar sig på boken med samma namn från 1983. I boken beskrivs häxornas händer som krokiga med klor och fötterna som breda, utan tår (Dahl,1997).

Porträttering fick kritik eftersom häxornas deformerade kroppar inte var uttalat funktionsnedsatta men hade fått synliga funktionsnedsatta drag. I BBCs artikel från november 2020 *The Witches: Backlash over film's portrayal of limb impairments*, förklarar komikern Alex Brooker, som har en kort arm, att det "skar i honom" när han såg häxornas kroppar och menade att valet av porträttering bidrar till mer stigma. I samma artikel säger skådespelaren och TV-presentatören Grace Mandeville att det är en stor besvikelse att ge en ond karaktär en funktionsnedsättning utan något annat syfte än att göra den läskig. Hon menar att det finns en risk att filmen skapar rädsla för funktionsnedsättning och speciellt bland barn. Mandeville fortsätter med att säga att hon trodde att filmindustrin hade kommit längre, men återigen används funktionsnedsättning som ett verktyg för att skapa läskiga karaktärer (BBC news, entertainment and art, 2020).

Reflektion

Kommer vi någonsin kunna ändra på den negativa bilden av en funktionsnedsatt karaktär? Eller har de funktionsnedsatta karaktärernas funktion i berättelsen en så stor inverkan på hur vi skapar berättelser att vi skulle sakna dem om vi tog bort dem helt? Jag vill också påpeka att jag i den här uppsatsen bara har pratat om ett fåtal stereotypier av fiktiva funktionsnedsatta karaktärer.

Trots att den fiktiva funktionsnedsatta karaktären ofta blivit negativ porträtterad inom film och teater och att det länge varit svårt för den funktionsnedsatta skådespelaren att komma in i film- och TV branschen, börjar det ske förändringar. Förändringar som alltmer börjar märkas på de stora scenerna och på vita duken. Jag vill därför avsluta det här avsnittet med några positiva exempel:

På Svenska teatern i Helsingfors kunde man 2019-2020 se musikteaterföreställningen *I det stora landskapet - en sagolik familjekrönika*. Föreställningen var ett samarbete med DuvTeatern i regi av Mikaela Hasán och ensemblen bestod av skådespelare och musiker med och utan intellektuell funktionsnedsättning. I Stockholm kunde man under mars 2022 se urpremiären av föreställningen *Tuma* på Unga Klara⁷ i regi av Gustav Deinoff med en funktionsvarierad ensemble i samarbete med Mosaikteatern⁸ samt föreställningen *Oscar* i regi av Lars Otterstedt, en föreställning som spelas på svenskt teckenspråk i samarbete med Riksteatern Crea⁹.

Serien *Life* från 2020 (på svenska *Allt vi döljer*) har en huvudkaraktär med en kort arm spelad av skådespelaren och funktionshinder aktivisten Melissa Johns. Filmen *CODA* med majoriteten döva skådespelare vann tre Oscarsstatyetter på Oscarsgalan 2021 varav best supporting actor gick till Troy Kotsur och på Oscarsgalan 2023 fick *An Irish Goodbye* en Oscar för bästa kortfilm med James Martin, en skådespelare med Downs syndrom, i huvudrollen.

⁷ Sveriges nationella scen för barn och unga sedan jan 2018, grundad av Suzanne Osten 1975

⁸ En daglig verksamhet med scenisk inriktning för personer med intellektuella funktionsnedsättningar i Stockholm

⁹ Ett center för scenkonst på svenskt teckenspråk sedan 1970 och är en del av Riksteatern i Stockholm

4. BODY TALKS

4.1 Från idé till föreställning

Jag tror att idén till *Body Talks* länge legat och ruvat. Det som saknades var rätt tidpunkt och att jag skulle vara mogen nog att berätta. Idén om att göra något med mina journaler har varit lockade sedan en tid tillbaka och jag tog ut dem för länge sedan men jag visste aldrig hur jag skulle börja. Tanken på att använda ett flickrum och uppväxt som inspiration för en föreställning är också en idé jag lekt med och då gick jag så långt att jag intervjuade mina fastrar om deras uppväxt som flicka i skärgården (jag är uppvuxen på samma plats som dem). Den idén blev lagd på is.

Första gången jag talade om min funktionsvariation var på Unga Klara 2015. Jag var där och gjorde min praktik när jag blev tillfrågad om jag ville delta i en av deras salonger¹⁰ med fokus på att vara skådespelare med en funktionsvariation. Jag var 23 år och det var första gången jag på allvar pratade om på min variation. I panelen satt jag, en kortväxt skådespelare, en rullstolsburen skådespelare och en med en skådespelare med en kort arm. Vi fick bland annat frågor om hur vi blivit bemötta inom yrket och när historier om diskriminering kom upp, om hur de övriga i panelen fått spela träd, sten eller inte ens fått möjlighet att komma in i byggnaden satt jag där och kände mig dum. Jag har alltid fått spela vilken karaktär som helst, jag har blivit insläppt. Vad hade jag att komma med i det här panelsamtalet? Var jag ens "funkis" på riktigt?

Såhär i efterhand kommer jag dock på flera tillfällen i min vardag och arbetsliv när jag blivit bemött på märkliga sätt. Det första minnet var när ett äldre par frågade om mitt fotstöd och kvinnan svarade ett nervöst "åååh" när jag berättade om min hälta. Mitt andra minne var när min före detta teaterlärare avrådde mig från att skriva att jag var funktionsnedsatt i ansökningsbrevet till Unga Klara därför att det kunde vara avskräckande. Mitt tredje minne var efter min praktik i Italien och samma lärare sa att "vissa har sagt att du har gått bakåt i utvecklingen" även fast kroppen var i bättre form än någonsin. Mitt sista minne är från när samma lärare berättade att en gästande

¹⁰ Unga Klara arrangerar återkommande salonger. Gäster bjuds in som i samtal med teatern och publiken försöker berika Unga Klaras verksamheten med nya insikter och perspektiv.

danslärare sagt att jag aldrig kunde bli dansare om jag inte började träna ordentligt. Så vid närmare eftertanke har jag varit med om en rad märkliga händelser men trots det har jag ändå svårt att acceptera faktum. Det finns ju faktiskt de som har det mycket "värre än mig".

Jag har under den här skrivperioden funderat mycket på varför jag aldrig till fullo har kunnat identifiera mig med min funktionsvariation. Min mamma har som sagt pratat om min omedvetenhet gällande min funktionsvariation. Jag tror dock att min svårighet att se den som del av min identitet, handlar om att jag alltid har kunnat klara mig själv i vardagen. Det började redan när jag som liten såg de andra barnen på Folkhälsans Habiliteringscenter i Helsingfors, "Habben", dit vi for på rutinkontroller. På "Habben" var jag alltid det mest självständiga barnet i rummet. Jag såg hur de andra barn behövde assistans för att äta, gå på toaletten eller torka sig runt munnen. Jag däremot har alltid klarat mig själv.

När jag väl började på Teaterhögskolan i augusti 2021 och kursen Fritt arbete 4¹¹ startade i november 2022 valde jag att den konstnärliga idé som fötts under kursen också skulle bli mitt konstnärliga lärdomsprov. Det var tankar om kroppen och dans som kändes mest relevant eftersom min kropp för mig är en förbannelse på gott och ont. Jag skrev till min professor Aune Kallinen:

"Jag skulle vilja göra ett dansperformance med full fokus på kroppen. En exorcism för ångest och onda tankar. Jag tänker att är det nån gång jag ska göra det är det på skolan. Ingen aning om detta är möjligt att genomföra men jag skriver till er så finns det på pränt".

Jag fick följande svar:

"Exorcism för ångest och onda tankar låter som en möjlig projekt för Fritt arbete? Wow. Vi återkommer".

¹¹ I Fritt Arbete ansvarar den studerande själv för skapandet av en scenisk idé, till det publika framförandet.

När idén var planterad så gick allt förvånansvärt enkelt. Jag hade en plan och alla kurser efter sommaren såg jag som en möjlig inspirationskälla till mitt konstnärliga slutarbete. Jag kontaktade min vän och musiker Julia Åman och frågade om hon skulle vara intresserad av att skapa ljudet och hon sa ja och under ett av mina samtal med mamma berättade hon att min systerson hade lekt och rivit ut mina gamla journaler ur någon hylla. Jag bad henne skanna in dem åt mig och snart var *Body Talks* född.

4.2 Föreställningens uppbyggnad

Body Talks är en föreställning som handlar om att vara ett barn och att växa upp med en funktionsvariation. Föreställningen är uppbyggd kring dagboksanteckningar från min tid i lågstadiet samt mina 2,5 månader-9 års journaler där fysioterapeuter och doktorer gör utlåtanden gällande min hemiplegi (halvsidesförlamning) som jag fick när jag var tio dagar gammal.

Det var viktigt för mig att skapa en berättelse som kunde handla om vem som helst var som helst, även om den baserar sig på min historia. Texterna är därför omskrivna och alla namn på platser eller personer är utbytta eller helt utelämnade. Flickan kallas därför genomgående för “flickan”. Föreställningen börjar med att jag hämtar in publiken i salongen och när alla sitter och det är tyst presenterar jag mig med orden:

Jag heter Linnea Sundblom, det här är min kropp, välkomna till Body Talks.
(Utdrag från manuset till *Body Talks* 2022)

Genom att säga “det här är min kropp” tillåter jag publiken att titta - något jag pratar mer om i kapitel 2. Publiken får därefter följa med när flickan går mellan flickrummet och fysioterapirummet. Flickrummet står för barndomen, drömmar och kärlek. Där får flickan “bara vara” ett barn med både glädje och sorger. Fysioterapirummet eller “fyssarummet” står för korrigerande och ansvar men det var väldigt viktigt för mig att det inte bara skulle porträtteras som en hemsk plats. I “fyssarummet” blandas träningsrutinen med balett eftersom jag ville få in lekfullhet i det strikta. Medan alla texter i flickrummet läses högt av mig så spelas journalerna i “fyssarummet” upp som

en voiceover. Det är Julia Åman som skapade musiken som också är den som läser upp journalerna.

Vi pratade mycket om hur journalerna skulle låta och som jag nämnde tidigare stod det klart att “fyssarummet” inte fick bli en ondskefull plats. Vi bestämde oss för att Julia skulle läsa journalerna liksom en nyhetsreporter inte för känsloladdat och inte för mekaniskt, utan alldeles lagom trevligt med en saklig ton. Sagt och gjort, Julia läste in journalerna som en nyhetsreporter och skapade en musikalisk rytm som jag kunde använda i balettrutinen.

I slutet av föreställningen läser jag upp en påhittad journal, en slags epilog över hur det gick för flickan som nu är en ung kvinna och vuxen. Slutet är hoppfullt eftersom det är inte en sorglig berättelse även om den har tunga inslag. *Body Talks* handlar först och främst om att det kan gå bra även för någon som vuxit upp med en funktionsnedsättning vilket jag är bevis på.

4.3 Mottagande och efterspel

Body Talks har öppnat upp för möjligheter jag aldrig kunde drömma om när jag satt där på Unga Klara för sju år sedan och pratade för första gången om min funktionsvariation. Jag bjöd in Folkhälsan i Helsingfors till föreställningen och när de tackade ja och frågade om de fick göra en intervju kändes det stort eftersom det ju var där i “fyssarummet” 1992 bland alla mina rutinkontroller som allt började. Det är också flera som öppnat upp om sina egna kroppsliga historier för mig och i januari 2023 blev jag inbjuden till Yle Vega för att prata om min uppsats. Jag kommer också att få möjlighet att turnera med föreställningen. Jag har många att tacka för *Body Talks*, speciellt min handledare Aune Kallinen och Gesa Piper som hjälpte mig med koreografin. I slutändan är den ursprungliga idén min och det är jag oändligt stolt över.

5. SLUTORD

Jag ville skriva den här uppsatsen med utgångspunkt från *Body Talks* för att bättre förstå min situation som funktionsvarierad, både i vardagen och i mitt yrke som skådespelare. Jag ville göra detta genom att dels titta på den funktionsnedsatta skådespelarens val och villkor och dels genom att undersöka porträtteringen av den funktionsnedsatta fiktiva karaktären.

Under skrivprocessen har min tilltro till konsten och skådespelaryrket stärkts. Jag känner mig inte lika famlande i min egen identitet som funktionsvarierad utan jag har insett att mitt konstnärskap kan fungera som en kanal för diskussion och efterforskning, om jag vill. Skådespelarkonsten ger mig möjlighet att välja hur politisk eller inte jag vill vara.

Jag har lärt mig att den fiktiva funktionsnedsatta karaktären har fått synas i litteraturen, på scenen och i film i betydligt större utsträckning än andra minoriteter, även om porträtteringen ofta har varit negativ. Men trots den negativa porträtteringen börjar det ske förändringar, exempelvis som i serien *Life* från 2020 (på svenska *Allt vi döljer*). I serien får skådespelaren Melissa Johns karaktär, som har en kort arm liksom skådespelaren, "bara" finnas i berättelsen, utan något större fokus på hennes funktionsnedsättning.

För den funktionsnedsatta skådespelaren har det inte alltid varit lätt att komma in i film-och TV branschen. Men också där börjar det ske positiv förändring. Flera skådespelare med funktionsnedsättning har börjat synas på teaterscenen och på vita duken.

Det har varit en spännande och rolig utmaning att få utforska ett ämne som berör mig personligen och jag känner mig motiverad att fortsätta utforska ämnet i framtiden. Hade jag haft mer tid att skriva hade jag kontaktat fler informanter och gått djupare i de frågor jag ställde. Jag hade också fokuserat mer på frågor om identitet och undersökt hur professorerna på Teaterhögskolan i Helsingfors ser på mångfald och representation

under antagningsprocessen. Jag hade också gärna samtalat med olika teatrar och tittat på deras samarbeten med kulturfältet och Teaterhögskolan i Helsingfors. För en fråga som också har följt med mig under hela skrivprocessen är: Vem är framtidens skådespelare och vad behöver vi göra för att fler personer med normbrytande kroppar eller andra funktionsvariationer ska få möjlighet att bli framtidens skådespelare?

Jag hoppas att den här uppsatsen kan inspirera andra att fortsätta utforska temat skådespeleri och funktionsvariationer. För mig har det åtminstone bara börjat.

Härmed vill jag ändra påståendet *You are already a professional in being exposed* till:
I am a professional who chooses to be exposed because I have a choice.

Tack till Mikaela Hasán, min handledare för den här uppsatsen och till min man Isak Hannus för att ni har följt med mig genom den här skrivprocessen.

KÄLLHÄNVISNINGAR

Auslander, Philip and Sandahl, Carrie. Bodies in Commotion - Disability and Performance Disability and Performance, University of Michigan Press, 2005

Auslander, Philip and Sandahl, Carrie. Bodies in Commotion : Disability and Performance, University of Michigan Press, 2005

Auslander, Philip and Sandahl, Carrie. Bodies in Commotion : Disability and Performance, University of Michigan Press, 2005

Dahl, Roald. Häxorna, 3. uppl., Tiden, Stockholm, 1997

Floodgate, Simon. Performing disability I Drama, Disability and Education, Andy Kempe (red.), s 61. Förlag: Routledge London and New York, 2013

Floodgate, Simon. Performing disability I Drama, Disability and Education, Andy Kempe (red.), s 64. Förlag: Routledge London and New York, 2013

Ho, Sandy. "Canfei to Canji". I Disability visibility - first person stories from the twenty-first century, Alice Wong (red.), s 115. New York: Vintage books a division of penguin random house LLC New York a vintage books original june, 2020

Johnson, Cheu. Performing Disability, Problematizing Cure. I Bodies in Commotion - Disability and Performance. Auslander, Philip and Sandahl, Carrie (red.), s 141
Published by: University of Michigan Press 2005

Kempe, Andy. Drama, Disability And Education. Förlag: Routledge London and New York, 2013

Kempe, Andy. Drama, Disability And Education. Förlag: Routledge London and New York, 2013

Kempe, Andy. *Drama, Disability And Education*. Förlag: Routledge London and New York, 2013

Kivelä, Malin, Thelander, Dag och DuvTeaterns ensemble. *I DET STORA LANDSKAPET*. 3. uppl., Helsingfors: Labbet, 2020

Mitchell, T. David and Snyder, L. Sharon *Narrative Prosthesis -Disability and the Dependencies of Discourse*. Published by: University of Michigan Press, 2000

Moore, Liz. "I'm tired of chasing a cure" I *Disability visibility - first person stories from the twenty-first century*, Alice Wong (red.), s 75. New York, Vintage books a division of penguin random house LLC new York a vintage books original june 2022

Udorie, Eric- June. "When you are waiting to be healed" I *Disability visibility - first person stories from the twenty-first century*, Alice Wong (red.), s 56. New York, Vintage books a division of penguin random house LLC new York a vintage books original june 2020

BBC News. Entertainment and news. *The Witches: Backlash over film's portrayal of limb impairments*. 2022. <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-54799930> (Hämtad 2023-03-09)

FDUV - intresseorganisationen för svenskspråkiga personer med intellektuell funktionsnedsättning i Finland. *Frågor och svar om begrepp. Frågor och svar om begrepp*. 2022. <https://www.fduv.fi/sv/information/intellektuellfunktionsnedsattning/begrepp/> (Hämtad 2023-03-09)

THL-Institutet för hälsa och välfärd i Finland. *Handbok om funktionshinderservice. Funktionshinder och funktionsnedsättning*. 2022 <https://thl.fi/sv/web/handbok-om-funktionshinderservice/funktionshinder-i-samhallet/funktionshinder-och-funktionsnedsattning> (Hämtad 2023-01-07)

BILAGOR

Intervjufrågor

BAKGRUND

Om du har gått på en teaterskola, hur upplevde du det?

Som yrkesverksam skådespelare hur upplever du fältet?

Ser du några förändringar under dina år som verksam?

REPRESENTATION

Har du sett en karaktär som liknade dig på scenen/i en film etc? Om ja, hur var det?

Hur upplever du att personer som du identifierar dig med representeras på scen?

BENÄMNINGAR

Institutet för hälsa och välfärd i Finland (THL) använder ord som funktionsförmåga, funktionshinder och funktionsnedsättning när frågor på uppsatsens tema diskuteras.

Vilka benämningar använder du för att beskriva dig själv eller andra, när och varför?